

УДК 65.011

Ю. В. Чучук,

аспірант кафедри обліку і аудиту Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, м. Івано-Франківськ

ТЕОРЕТИЧНА СУТНІСТЬ ПОНЯТЬ ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ

Y. V. Chuchuk,

Postgraduate Department of Accounting and Auditing Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ivano-Frankivsk

THEORETICAL CONCEPTS OF ECONOMIC EFFICIENCY AND EFFECTIVENESS OF ACTIVITIES

Стаття присвячена визначенню теоретичної сутності понять економічна ефективність та ефективність діяльності підприємств, які є одними з ключових в економічній теорії. В ній проведено аналіз та зроблено узагальнення існуючих підходів вітчизняних та зарубіжних економістів, щодо даних категорій.

The article is devoted to defining the nature of theoretical concepts of economic efficiency and effectiveness of the companies that are among the key economic concepts. It analyzes and synthesis of existing approaches done by domestic and foreign economists on these categories.

Ключові слова: ефект, ефективність, економічна ефективність, ефективність діяльності, затратний підхід, ресурсний підхід.

Keywords: effect, effectiveness, cost effectiveness, efficiency activities costly approach, resource approach.

Постановка проблеми.

Категорія «ефективність» є однією з найбільш всеохоплюючих в економічній науці. Її використовують як при оцінці глобальних систем (суспільство, транснаціональні компанії тощо), так і відносно окремих конкретних справ, заходів, матеріально-технічних, людських та інших ресурсів. В зв'язку з цим економісти трактують цю категорію по різному, залежно від того, ефективність чого вони визначають.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням визначення та оцінки ефективності діяльності підприємства присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних науковців. Підходи до визначення економічної ефективності розроблялися і висвітлювалися багатьма дослідниками, такими як А.П. Ковальов, М.К. Кочалос, В.Г. Андрійчук, Ю.П. Сурмін, Н.П. Івашенко та іншими.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є аналіз існуючих визначень та з'ясування теоретичної сутності понять економічна ефективність та ефективність діяльності і визначення найбільш змістовних.

Результати дослідження.

Визначенню сутності поняття ефективності присвячена велика кількість наукових праць. Водночас поняття «економічної ефективності» потребує детальнішого аналізу. Предметом дискусій економістів залишаються такі питання, як економічна природа нормативів економічної ефективності, ступінь диференціації цих нормативів за галузями, встановлення бази порівняння варіантів. [1]

Слово «ефективність» походить від слова «ефект», що в буквальному з латинського «effectus» означає виконання, дія, або від «efficio» - дію, виконую. Згідно з Великим тлумачним словником української мови, ефект – результат, наслідок яких-небудь причин, сил, дій, заходів, а ефективність – характеристика якого-небудь об'єкта (пристрою, процесу, заходу, виду діяльності), що відображає його суспільну користь, продуктивність та інші позитивні якості.

Шермет О. Д. і Сайфулін Р. С. вважають, що ефективність є однією з найскладніших категорій економічної науки. Вона виступає основою побудови кількісних критеріїв цінності прийнятих рішень, використовується для формування матеріально-структурної, функціональної і системної характеристик господарської діяльності. [2]

Прийнято розрізняти поняття економічний ефект і економічна ефективність. економічний ефект – корисний результат економічної діяльності, зиск від неї, а економічна ефективність – це категорія, що оцінюється співвідношенням отриманого ефекту та всієї суми витрат (затрат) [1].

Так, у Ковальова А.П. і Кочалоса М.К., економічний ефект – це абсолютна економія в вигляді зниження собівартості або приросту прибутку, яку отримують від впровадження певного виду конструкції машини або міроприємства за певний період, а економічна ефективність являє собою відношення економічного ефекту до капітальних вкладень [1, с.30].

В ринкових умовах поняття «ефективність» тісно пов'язане з використанням фінансово-виробничих ресурсів. Це зумовлено тим, що метою кожного суб'єкта господарювання є отримання найвищого результату, досягнення якого стає можливим за умови оптимального формування й ефективного використання всіх видів ресурсів. Саме тому визначення, які наведено в економічній літературі, зводяться в основному до того, коли ефективність пропонується розглядати як відношення результату діяльності (процесу, операції, проекту) до витрат, що зумовили його отримання.

Аналізуючи теоретичні підходи як вітчизняних, так і зарубіжних науковців до економічної сутності «ефективності», Білик М.Д. називає такі характеристики:

- якісний результат певної діяльності, що характеризує її продуктивність;
- результат ефективного та раціонального використання всіх видів ресурсів;
- співвідношення конкретного кінцевого результату до витрат, що забезпечили його отримання. [3, с.365]

Андрійчук В.Г. стверджує, що ефективність — це економічна категорія, яка відображає співвідношення між одержаними результатами і витраченими на їх досягнення ресурсами. Категорію «ефективність» він тісно пов'язує з поняттям «рентабельне ведення виробництва», причому при вимірюванні ефективності ресурси можуть бути представлені або в певному обсязі за їх первісною (переоціненою) вартістю (застосовувані ресурси), або частиною їх вартості у формі виробничих витрат (виробничо-спожиті ресурси). А економічна ефективність — це таке співвідношення між результатами виробництва і ресурсами, при якому отримують вартісні показники ефективності виробництва. При цьому можливі три варіанти вказаного співвідношення: 1) ресурси і результати виражені у вартісній формі; 2) ресурси — у вартісній, а результати — у натуральній формі; 3) ресурси — у натуральній, а результати — у вартісній формі [4, с. 397-399].

Сурмін Ю.П. характеризує ефективність як показник успішності функціонування системи для досягнення встановлених цілей [5, с.354]. Більше того, саме поняття ефективності притаманне виключно системам. З огляду на це, перед системами часто ставиться ціль досягти максимального ефекту за мінімуму витрат. Тут є дві суперечливі цілі, тому що протилежні екстремуми за цими двома критеріями ніколи не збігаються. Подібна ціль є просто нереальною, оскільки в ній порушується принцип граничної ефективності, відповідно до якого існує верхня межа ефективності будь-якої системи з обмеженими ресурсами. На практиці навряд чи можливо досягти будь-якого корисного результату без певних витрат. Частіше за все співвідношення цих суперечливих критеріїв відображається деяким функціональним взаємозв'язком кривої, для якої характерні збіг, як правило, нульового ефекту з нульовим рівнем витрат, а також зниження темпів приросту ефекту зі збільшенням витрат. [6, с. 81]

Більшість авторів розуміють категорію ефективності як відношення ефекту до витрат чи ресурсів, які були затрачені на його досягнення. Такий підхід називають витратним (або затратним). Суть «затратного» підходу полягає в тому, що економічна ефективність – це співвідношення результатів діяльності і затрат [7]. Тобто вона є співвідношенням результату або ефекту будь-якої діяльності і витрат, пов'язаних з її виконанням. А для Орлова П.А., ефективність може бути як співвідношення результату і витрат, так і співвідношення витрат і результатів діяльності [8, с.367].

У межах «затратного» підходу результат діяльності – це надлишок вартості над витратами виробництва, які є вираженими в грошовій формі поточними затратами на виробництво і збут продукції [9]. Схожої думки і Рибін В.С., який наголошує, що одним з основних елементів, які характеризують поняття економічної ефективності є вид результату корисної діяльності, при цьому ефект є абсолютним перевищенням результатів над витратами [10, с. 7-8]. Ми погоджуємось з ними, адже для визначення економічної ефективності слід перш визначити отриманий економічний ефект.

Крім затратного існує ресурсний підхід, за яким характеризують ефективність використання одиниць ресурсів підприємства: фінансових, матеріальних, трудових. Зокрема Абалкін Л.І. визначає поняття «економічної ефективності» як отримання певного результату на одиницю використовуваних ресурсів [11].

Мочерний С.В., Срохін С.А. та Канищенко Л.О. стверджують, що економічна ефективність – це досягнення найбільших результатів за найменших витрат живої та уречевленої праці. Вона є конкретною формою вияву дії закону економії часу. В умовах капіталістичного способу виробництва узагальнюючим показником економічної ефективності є норма прибутку, а також продуктивність і фондомісткість праці, фондодідача і фондомісткість продукції, матеріалодідача і матеріаломісткість продукції, економічна ефективність капітальних вкладень, нової техніки, енергомісткість продукції та ін. [12, с. 282]

Падерін І.Д. визначає сутність економічної ефективності підприємства в економії всіх питомих витрат на виробництво продукції, що визначає його дохідність [13, с.90].

На думку Івашківа Т.С. кінцевим результатом діяльності підприємства в межах «ресурсного» підходу вважається прибуток [14].

О. Шнипко характеризує економічну ефективність як комбінацію ресурсів, що дозволяє досягти максимального випуску товарів з найменшими витратами. Такий висновок базується на тому, що суперництво між підприємствами за економічно вигідні умови виробництва та реалізації продукції з метою отримання максимального прибутку спонукає виробників до більш раціонального використання основних фондів. [15, с. 34].

Поклонський С.Т. і Мухопадов В.Г. визначають сутність категорії економічна ефективність як ступінь результативності затрат і рівень економічного прогресу суспільства [16].

Щодо існування затратного та ресурсного підходу до поняття економічної ефективності ми погоджуємось з Гойко А.Ф., який пропонує розрізняти поняття ефективності витрат, яке є відношенням результатів виробництва до фактично витрачених засобів, та поняття ефективності використання ресурсів, яке є відношення результатів виробництва до авансованих основних і оборотних коштів. Однак вони також є і тісно взаємозалежні, оскільки поточні витрати, залежать від розміру і структури наявних фондів і швидкості їхнього обороту [17].

Долан Е.Дж. і Ліндсей Д. вважають економічну ефективність таким станом справ, за якого неможливо здійснити жодної зміни, яка більш повно задовольняла б бажання однієї людини, не перешкоджаючи задоволенню бажань іншої людини [18]. Таке формулювання поняття економічної ефективності іноді називають ефективністю Парето. При цьому головним завданням управління є узгодження різних інтересів та формування на найоптимальнішому співвідношенні комплексу цілей і завдань.

Макміллан Р. вважає, що економічна ефективність – це виробництво найкращої або оптимальної комбінації продукції на основі використання найбільш ефективної комбінації ресурсів. Під оптимальною комбінацією продукції, зазвичай, розуміють таку їх комбінацію, яка була б обрана індивідуальними споживачами на досконалому ринку в залежності від ціни. А оптимальною комбінацією ресурсів буде така, яка дасть змогу виробляти продукцію з мінімальними альтернативними витратами [19].

Ми погоджуємось з Т.С. Голубевою та І.В. Колосом, які зазначають, що для визначення економічної ефективності діяльності підприємства слід порівнювати результати діяльності (економічний ефект) з витратами або ресурсами, які забезпечили цей результат. [20, с. 67]

Поняття економічної ефективності тісно взаємозв'язане з поняттям ефективності виробництва (діяльності).

Долан Е.Дж., Ліндсей Д. під ефективністю в виробництві розуміють ситуацію, за якої при наявному рівні знань і даних кількості виробничих ресурсів, неможливо виробити більшу кількість одного товару, не жертвуючи при цьому можливістю виготовити деяку кількість іншого товару [18, с. 496]

У Макаровської Т.П. та Бондар Н.М. ефективність роботи є відсутністю втрат, або таким використанням ресурсів, яке забезпечує максимально можливий рівень задоволення за даних факторів виробництва та технології [21].

У Руснака П.П. ефективність виробництва є складною узагальнюючою економічною категорією, в якій відображається дія об'єктивних економічних законів і висвітлюється одна з найважливіших сторін суспільного виробництва – результативність [22].

Богуцький О.А. стверджує, що ефективність виробництва поєднує в собі економічну ефективність та соціальну ефективність. У нього поняття «економічна ефективність» визначає лише економічні результати і показники ефективності, а загальне поняття «ефективність» включає ще й «соціальні результати ефективності виробництва, праці, застосування нової техніки, технології тощо» [23].

Такої ж думки дотримуються Іщенко І.І., Терещенко С.П., які поділяють ефективність виробництва на виробничо-економічну та соціально-економічну. Виробничо-економічна ефективність відображає ефективність функціонування продуктивних сил, матеріально-технічної бази, рівень використання виробничих ресурсів і передбачає мінімізацію витрат на одержання відповідного результату. Соціально-економічна ефективність відображає результативність виробництва в цілому і є свідченням рівня відповідності вибраного курсу дій цілям підприємства [24].

У Нелепа В.М., ефективність виробництва відображається у всебічному використанні всіх факторів виробництва: земельних і трудових ресурсів, матеріально-технічних засобів [25].

Е. Нілі, К. Адамс, М. Кеннерлі розглядають ефективність діяльності підприємства з п'яти взаємопов'язаних точок зору [26]:

- задоволення потреб зацікавлених сторін (хто є основним учасником програми або проекту, на що воно сподівається і які мають потреби);

- вклад зацікавлених сторін (чого саме підприємство бажає і потребує від зацікавлених сторін на взаємовигідній основі);

- інноваційні стратегії (які інноваційні стратегії необхідно розробити для того, щоб задовольнити побажання й потреби зацікавлених сторін, враховуючи при цьому власні інтереси);

- процеси (які бізнес-процеси необхідно налагодити, аби реалізувати стратегії);

- можливості (які саме можливості необхідні для управління бізнес-процесами).

Ми погоджуємось з Афанасьєвим М.В. та Гончаровим А.Б., які під ефективністю виробництва розуміють комплексне відображення кінцевих результатів використання робочої сили (працівників) і засобів виробництва за певний проміжок часу [27, с.233]. Схоже визначення дає і Бойчик І.М. Для неї, ефективність виробництва – це узагальнене і повне відображення кінцевих результатів використання засобів, предметів праці і робочої сили на підприємстві за певний проміжок часу. А загальною економічною ефективністю виробництва вона ще називає загальною продуктивністю виробничої системи [28, с.352].

Висновки.

Про надзвичайну важливість поняття економічна ефективність та ефективність діяльності говорить значна увага до них з боку економістів. Це зумовлює існування багатьох визначень та значних відмінностей у сутності цих понять. Узагальнивши їх робимо висновки, що поняття економічна ефективність є похідним від поняття економічний ефект, яке відображає в абсолютному вираженні отриманий економічний результат. Вона визначається співвідношенням економічного ефекту до певних витрат чи ресурсів, які було затрачено для його досягнення. В межах затратного підходу, економічний ефект співвідноситься з витратами в цілому, а в межах ресурсного – з витратами певних видів ресурсів (матеріальних, трудових, фінансових). Економічна ефективність діяльності підприємства є різновидом економічної ефективності, яка відображає ступінь використання ресурсів і засобів, які знаходяться у розпорядженні підприємства.

Література.

1. Экономическая эффективность новой техники в машиностроении / А.П. Ковалев, Н.К.Кочалос, А.А.Колобов. – М.:Машиностроение, 1978. – 255 с.
2. Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С. Методика финансового анализа. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 176 с.
3. Білік М. Д., Павловська О. В., Прутуляк Н. М., Невмержичка Н. Ю. Фінансовий аналіз: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2005. — 592 с.
4. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. — 2-ге вид., доп. і перероблене. / В. Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2002. — 624 с.
5. Сурмін Ю.П. Теория систем и системный анализ: Учеб. пособие. – К.: МАУП, 2003. – 368 с.
6. Горбань О.М., Бахрушин В.С. Основы теории систем и системного анализа: Навчальний посібник. – Запоріжжя: ГУ “ЗІДМУ”, 2004. – 204 с.
7. Економічний аналіз: Навч. посібник / За ред. Ніконенко М.С. –К., 2003. – 679 с.

8. Орлов П.А. Экономика предприятия: Учеб. пособие. – Х.: РИО ХГЭУ, 2000. – 401 с.
9. Економіка підприємств АПК: Навчальний посібник для вузів / Дусановський С.Л., Дудар Т.Г., Олійник В.М.; під ред. Дусановського С.Л. – Тернопіль: Тернопіль, 1997. – 267 с.
10. Рыбин В.Н. Планирование эффективности и интенсификация производства в машиностроении. – Л.: Машиностроение, 1989. – 128 с.
11. Абалкин Л.И. Конечные народнохозяйственные результаты. Сущность, показатели, пути повышения. – 2-е изд. доп. и перераб. – М., 1982. – 236 с.
12. Основи економічної теорії / С.В. Мочерний, С.А. Єрохін, Л.О. Каніщенко та ін. – К.: Знання, 2000.
13. Падерин И.Д. Научные и практические аспекты повышения экономической эффективности современного предприятия // Вісник Академії економічних наук України. – 2003. – №1. – С. 89–95.
14. Івашків Т.С. Використання показника порівняльної економічної ефективності в умовах ринкової економіки // Наукові записки за матеріалами IV Міжн. конф. студентів та молодих учених “Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання”. Т. 1. – Донецьк, 2003. – С. 99-100.
15. Шнипко О. Нагромадження основного капіталу як фактор конкурентоспроможності економіки / Шнипко О. // Економіка України. – 2005. - № 7. – с.23-35.
16. Поклонський С.Т., Мухопадов В.Г. Економіка підприємства: Навч. посібник. – К.: Віктар, 2001. – 178 с.
17. Гойко А.Ф. Методи оцінки ефективності інвестицій та пріоритетні напрями їх реалізації. – Київ: ВІРА-Р, 1999. – 320 с.
18. Долан Э. Дж., Линдсей Д. Рынок: микроэкономическая модель / Пер. с англ. В. Лукашевича и др.; Под общ. ред. Б. Лисовика и В. Лукашевича. – С.-Пб., 1992. – 496 с.
19. Макмиллан Р. Экономикс. – М.: «Издательство ПРИОР», 1998. – 384 с.
20. Голубева Т.С., Колос І.В. Методологічні підходи до оцінки ефективності діяльності підприємства / Актуальні проблеми економіки №5 (59), 2006.
21. Макаровська Т.П., Бондар Н.М. Економіка підприємства: Навч. посібник. – К.: МАУП, 2003. – 298 с.
22. Русак Н.А. Экономический анализ в условиях самофинансирования предприятий. – Минск: Беларусь, 1989. – 215 с.
23. Бугуцький О.А. Аналіз економічної ефективності сільськогосподарського виробництва. –К.: Урожай, 1976. – 264 с.
24. Іщенко І.І., Терещенко С.П. Оцінка економічної ефективності виробництва та затрат. – К.: Вища школа, 1991. – 187 с.
25. Нелепи В.М. Планування на аграрному підприємстві: підручник. – К.: КНЕУ, 2000. – 372 с.
26. Нили Е., Адамс К., Кеннерли М. Призма ефективності. – К.:Баланс-клуб, 2003. – 478 с.
27. Афанасьев М.В., Гончаров А.Б. Економіка підприємства: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни /За ред. М.В. Афанасьєва. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2003. – 410 с.
28. Бойчик І.М. Економіка підприємства: Навч. посібник. – К.: Атіка, 2004. – 480 с.

References.

1. A.P. Kovalev, N.K.Kochalos and A.A.Kolobov. (1978), *Ekonomicheskaia effektivnost' novoj tekhniky v mashynostroenyy* [Economic efficiency of new technology in mechanical engineering], Mashynostroenye, Moscow, USSR.
2. Sheremet A.D. and Sajfulyn R.S. (1996), *Metodyka finansovoho analyza* [Financial Analysis Methodology], YNFRA–M, Moscow, Russia.
3. Bilyk M. D., Pavlovs'ka O. V., Prytuliak N. M. and Nevmerzhyts'ka N. Yu. (2005), *Finansovyy analiz* [Financial Analysis], KNEU, Kyiv, Ukraine.
4. Andrijchuk V.H. (2002), *Ekonomika ahrarnykh pidpriemstv* [Economics of agricultural enterprises], 2nd ed., KNEU, Kyiv, Ukraine.
5. Surmyun Yu.P. (2003), *Teoriya sistem y systemnyy analiz* [Systems theory and systems analysis], MAUP, Kyiv, Ukraine.
6. Horban' O.M. and Bakhruhshyn V.Ye. (2004), *Osnovy teorii sistem i systemnoho analizu* [Fundamentals of the Theory of Systems], HU “ZIDMU”, Zaporizhzhia, Ukraine.
7. Nikonenko M.S. (2003), *Ekonomichnyy analiz* [Financial Analysis], Kyiv, Ukraine.
8. Orlov P.A. (2000), *Ekonomika predpriyatiya* [Economics of Enterprise], RYO KhHEU, Kharkiv, Ukraine.
9. Dusanovskiy S.L., Dudar T.H. and Olijnyk V.M. (1997), *Ekonomika pidpriemstv APK* [Economics of agricultural enterprises], Ternopil, Ternopil, Ukraine.
10. Rybyn V.N. (1989), *Planyrovanye effektivnosti y yntensyfykatsiya proyzvodstva v mashynostroenyy* [Planning efficiency and intensification of production in mechanical engineering], Mashynostroenye, Leningrad, USSR.
11. Abalkyn L.Y. (1982), *Konechnye narodnokhoziajstvennye rezul'taty. Suschnost', pokazately, puty povysheniya* [Final economic results. Essence indicators ways to improve], 2nd ed., Moscow, USSR.
12. S.V. Mochernyj, S.A. Yerokhin, L.O. Kanischenko and other. (2000), *Osnovy ekonomichnoi teorii* [Foundations of Economic Theory], Znannia, Kyiv, Ukraine.
13. Paderyn Y.D. (2003), Scientific and practical aspects of improving the economic efficiency of the modern enterprise, *Visnyk Akademii ekonomichnykh nauk Ukrainy*, vol 1, pp. 89-95.
14. Ivashkiv T.S. (2003), Using index relative cost-effectiveness in a market economy, *Naukovi zapysky za materialamy IV Mizhn. konf. studentiv ta molodykh uchenykh “Upravlinnia rozvytkom sotsial'no-ekonomichnykh sistem: hlobalizatsiia, pidpriemnytstvo, stale ekonomichne zrostannia”*. vol. 1, pp. 99-100.
15. Shnytko O. (2005), Fixed capital formation as a factor of economic competitiveness, *Ekonomika Ukrainy*, vol. 7, pp. 23-35.
16. Poklons'kyj S.T. and Mukhopadov V.H. (2001) *Ekonomika pidpriemstva* [Economics of Enterprise], Viktor, Kyiv, Ukraine.
17. Hojko A.F. (1999), *Metody otsinky effektivnosti investytsij ta pryoritetni napriamy ikh realizatsii* [Methods for evaluating the effectiveness of investments and priorities for their implementation], VIRA-R, Kyiv, Ukraine.
18. Dolan E. Dzh. and Lyndsej D. (1992) *Rynok: mykroekonomicheskaia model'* [Market: microeconomic model], St.-Pb., Russia.
19. Makmyllan R. (1998), *Ekonomyks* [Economics], Yzdatel'stvo PRYOR, Moscow, Russia.
20. Holubieva T.S. and Kolos I.V. (2006), Methodological approaches to evaluating the effectiveness of the company, *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 5 (59).
21. Makarovs'ka T.P. and Bondar N.M. (2003), *Ekonomika pidpriemstva* [Economics of Enterprise], MAUP, Kyiv, Ukraine.
22. Rusak N.A. (1989), *Ekonomicheskyy analiz v usloviyakh samofinansyrovaniya predpriyatij* [Economic analysis in the self-financing of enterprises], Belarus', Minsk, USSR.
23. Buhuts'kyj O.A. (1976), *Analiz ekonomichnoi efektyvnosti sil's'kohospodars'koho vyrobnytstva* [Economic benefit analysis of agricultural production], Urozhaj, Kyiv, USSR.
24. Ischenko I.I. and Tereshchenko S.P. (1991), *Otsinka ekonomichnoi efektyvnosti vyrobnytstva ta zatrat* [Evaluation of economic efficiency and cost], Vyscha shkola, Kyiv, Ukraine.
25. Nelypy V.M. (2000), *Planuvannia na ahrarnomu pidpriemstvi* [Planning for agricultural enterprises], KNEU, Kyiv, Ukraine.
26. Nyly E., Adams K. and Kennerly M. (2003), *Pryzma effektivnosti* [Prism of efficiency], Balans-klub, Kyiv, Ukraine.
27. Afanas'iev M.V. and Honcharov A.B. (2003), *Ekonomika pidpriemstva* [Economics of Enterprise], VD «INZhEK», Kharkiv, Ukraine.
28. Bojchuk I.M. (2004), *Ekonomika pidpriemstva* [Economics of Enterprise], Atika, Kyiv, Ukraine.

[1] Поняття витрати і затрати в статті приймаються як синоніми і різниця між ними не розглядається, оскільки це виходить за межі даного дослідження.

Стаття надійшла до редакції 28.01.2014р.

ТОВ "ДКС Центр"